

ekolojik düşünce

EKO-LOGOS MU, EKO-LOGİC MI?*

EKO-LOGOS OR EKO-LOGIC?

MİHRİBAN ŞENSES**

ABSTRACT

Ecology emerged in the 19th century as a “science” or “logic”; and then like other ideologies it gained different aspects in public sphere. Today the discussion of whether the movement of ecology is an ideology still continues. Since the problem of ecology does not have a complete political program, and preserves its entire severity, other ideologies are also articulated into this dispute e.g. eco-socialism, eco-capitalism, eco-anarchism, deep ecology etc. The text in your hand is arguing ecology as a science, as an ideology, and as “eco-logos”. Ecology attempted to realize its political program for a while because of its link with fascism, seems to belong in nowhere. At least not as eco-logos. The text in your hand is carrying on a discussion of ecology by focusing on “deep ecology,” “eco-socialism,” “eco-logos,” “technic,” and “technology.” One of the final conclusions reached in this discussion is : If ecology transforms into the form of “meta-narrative” or a “total” ideology, it can cause fatal consequences. We believe that we need to reconsider ecology as “eco-logos.”

Keywords: Ecology, deep ecology, eco-socialism, eco-logos, eco-logic, ideology, humanism, technoscience, technic, technology.

ÖZ

Ekoloji on dokuzuncu yüzyılda bir “bilim” ya da “logic” olarak ortaya çıkmış, sonrasında kamusal alanda diğer ideolojiler gibi farklı görünüşler kazanmaya başlamıştır. Bugün ekoloji hareketinin ideoloji olup olmadığı tartışması devam ediyor. Bütünlüklü bir politik programa sahip olmadığı için ve ekoloji sorunu bütün vahametini koruduğu için diğer ideolojiler de bu tartışmaya ekleniyor. Eko-sosyalizm, eko-kapitalizm, eko-anarşizm, derin ekoloji vb. Elinizdeki metin genel hatlarıyla bir bilim ve bir “ideoloji” olarak ekolojii ve “eko-logos” olarak ekolojii tartışıyor. Faşizm ile bağlantısı yüzünden, solun bir süredir kendi politik programına dahil etmek istediği ekoloji sanki hiçbir yere ait değil. En azından eko-logos olarak değil. Elinizdeki metin “derin ekoloji,” “eko-sosyalizm,” “eko-logos,” “teknik” ve “teknoloji” kavramlarına odaklanarak bir ekoloji tartışması yürütüyor. Bu tartışmada varılan sonuçlardan biri şudur: “Meta-tahkiye” ya da “total” bir ideoloji formuna dönüştüğü zaman ekoloji ölümcül sonuçlar doğurabilir. Ekolojii eko-logos olarak yeniden düşünmemiz gerektiğine inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, derin ekoloji, eko-sosyalizm, eko-logos, eko-logic, ideoloji, hümanizm, tekno-bilim, teknik, teknoloji.

* Ekoloji ve etik konusunda düşünürken bu tür bir ayrıma dikkatimi çeken hocam Prof. Dr. Hüsamettin Arslan’a müteşekkirim.

** Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu.
Sakın dengeyi bozmayın.

Rahman Suresi, 7. ve 8. Ayet
Akıl Kutsal Olan'ı tanımaktır.
Kitab-ı Mukaddes

Giriş

Ekoloji kavramı ilkçağda, ortaçağda değil, modern çağda ortaya çıkmıştır. Çünkü kavramlar da insanlar gibi kendi çağlarının ürünüdür. Ekoloji sorunu “modern” bir sorundur. Sorunlar, sorunlara odaklanan kavramlar ve disiplinlerden önce vardır. Ekoloji doğmak için modern çağı, eko-sistemin tahribatını, Endüstri Devrimi’ni beklemek zorundaydı. Çünkü doğanın farkına varmak için, doğanın kirlenmiş olması gerekir.

Elinizdeki makale ekoloji sorununu ele alıyor. Bunu yaparken bir bilim ekoloji, bir “ideoloji” olarak ekoloji ve “eko-logos” olarak ekolojiye odaklanıyor. Bir bilim olarak ekoloji modern bilim anlayışının ya da “bilimizm”in etkisi altında ortaya çıkmıştır ve “ırkçılığa” eklenmiştir. Ekoloji hareketi daha sonrasında genel hatlarıyla “teknolojik-bilim,” “hümanizm,” Aydınlanma düşüncesi, “mekanik evren” ve “mekanik insan” eleştirisi sunan bir çerçevede şekillenmiştir. Kavramın doğduğu günden yaklaşık bir yüzyıl sonra bir kamusal hareket (Yeşiller) ya da “ideoloji” olarak ekolojiyi birçok ideoloji kendi politik programına dahil etmek istemiştir. Eko-sosyalizm, eko-kapitalizm, eko-liberal kapitalizm vb. Ekolojiyi sahiplenme çabası anlaşılabilir bir çabadır. Çünkü bütün ideolojiler “ekoloji sorunu”nu gezegeni ve insan türünü ilgilendiren bir sorun olarak görür ve Gaia’yı katlettiğimiz bir dönemde ekolojik bilince ihtiyacımız olduğunu kabul eder. Dolayısıyla ekoloji söylemi sahip çıkılması gereken “hayati” bir söylemdir. Kuşkusuz bu söylem de, diğer söylemlere benzer şekilde kendi içinde bölünmüş, kavgalı ve handikaplara sahiptir. Örneğin ekoloji hareketi içindeki “çevrecilik” (derin ekolojistler “sığ ekoloji” olarak da adlandırır) ile “derin ekoloji” arasındaki çatışmada derin ekolojistler çevrecileri “hümanist” olmakla suçlar. Ekoloji hareketinin daha radikal kanadında yer alan ekolojistler bir tür biyo-merkezciğe saplanırlar ve insanı ikinci plana atarlar. Biz bu çalışmada genel hatlarıyla eko-sosyalizmi ya da sosyal ekolojiyi, derin ekolojiyi ve eko-logos olarak ekolojiyi tartışacağız.

Eko-sosyalizm ekoloji sorunun temelini “sömürü,” “tahakküm,” “özel mülkiyet” ve “sınıf ilişkileri”ni yerleştirir. Dolayısıyla eko-sosyalistler için öncelikle yapılması gereken şey tahakkümün, özel mülkiyetin, sınıf

ilişkilerinin ortadan kaldırılmasıdır. Özellikle Fritjof Capra gibi derin ekolojistler ise ekolojik yıkımdan “hümanizm”i, “mekanik evren” ve “mekanik insan” tasarımını, Kartezyen ve Newtoncu paradigmayı sorumlu tutar. Fakat Capra olmasa da derin ekolojistlerden bir kısmı ırkçı, zenofobik bir takım görüşlere sahiptir ve bu görüşler fazlasıyla tepki çekmiştir.

Bize göre ekoloji sorunu “ilerleme miti”nin, “hümanistik ütopya”nın, “bilimiz”in ve “tekno-bilim”in iflasının bir göstergesidir. Ekoloji söylemi bizi yeniden modern mitlerimizi, inançlarımızı, dogmalarımızı sorgulamaya davet eder. Bu sorgulama bize bir tür ekolojik bilinç kazandırma potansiyeline sahiptir. Biz ekolojinin eko-logic olarak değil, eko-logos olarak anlamlı ya da değerli olduğunu düşünüyoruz. Eko-logic doğayı ve insanı araçsallaştırma mantığını sürdürürken, eko-logos birleştirici, bütünleştirici bir zihniyeti ifade eder.

Modern düşünce, doğaya egemen olmak istemiştir. Doğaya egemen olanlar, insana da egemen olurlar. Modern çağda doğaya açılan savaş, aynı zamanda insana karşı savaş formunu almıştır. Özne-nesne düalizmi insanın doğaya karşı savaşını meşrulaştırmış ve ne yazık ki insan bu savaşın galibi olduğunu düşünse de aslında mağlubu haline gelmiştir. Doğanın parçası olmak bu tür bir düalizmin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bugün, ekoloji söylemi bu düalizmin kendisini de sorguluyor ve bu sorgulama ekoloji söylemini daha değerli hale getiriyor.

Ekoloji sorununa önem veren ve bir tür ekolojik bilinç uyandırmak isteyen farklı ideolojiler ekolojiyi kendi bünyelerine katmak isterler. Fakat ekoloji söylemi hangi ideolojiye dahil olduğunda türümüzü kurtarabilecektir? Mesela eko-sosyalizm bizi ekolojik yıkımdan kurtarabilir mi? Ekoloji neden sağa ya da kendi haline bırakılmaz? Eko-sosyalistler ekolojinin sağa bırakılmasının ölümcül olacağını savunuyorlar, fakat ekoloji eko-sosyalizm olarak da eko-sistemi tahrip etmeye devam edebilir. Ekoloji ırkçılıkla birleştiğinde yıkıcı sonuçlar doğurabilir, fakat “devrimci” bir ekoloji, Marxist bir ekoloji de hem sosyal açıdan hem de eko-sistem açısından ölümcül olabilir. Gerçekten de modern çağda “hümanistik ütopya” total ideolojilerle bütünleştiğinde korkunç sonuçlara yol açmıştır. Elinizdeki metin aynı zamanda hümanistik ütopyanın neden iflas ettiğini ortaya koymaya çalışıyor. Bunu yaparken tekno-bilimi ve tekniğin özünü de sorgulamak gerektiğini vurguluyor.

Apokaliptik bir yöne doğru gittiğimizi kabul edersek, ekoloji söyleminin söyleyecek çok sözünün olduğunu düşünebiliriz. Ekoloji bütün dünyada

ekolojik bir bilincin uyanışının mimarı olabilir. Bu çalışmadaki amaçlarımızdan biri ekolojiyi eko-logos olarak yeniden düşünmeyi önermektir.

1. Bilim ve İdeoloji Olarak Ekoloji

“Ekoloji” kavramını literatürümüze armağan eden şahsiyet Alman zoolog ve filozof Ernst Haeckel’dir. Haeckel ekolojiyi 19.yy’da (1860’ların sonuna doğru) “organizmalar ile çevreleri arasındaki ilişkilerin bilimi” (canlıların çevresi ile uyumu/ahengi) olarak tanımlamıştır (Vincent, 2006:332; Yaylı: 76). Bir bilim olarak “ekoloji” (*eko-logic*)’nin kurucusu Haeckel bu kavramı kullandığında (1860’ların sonlarında) modern bilim anlayışı neredeyse zirvesine ulaşmıştı. Bir bilim olarak ekoloji materyalizmden, Darwinizm’den ve pozitivistizmden mülbemdir. Kendisini panteist olarak tanımlayan Haeckel’in organizmaların ve türlerin biyolojik ve evrime dayalı gelişim teorisi Darwin ve Spencer’in derin izlerini taşıyordu. Haeckel ırkların kaynaşmasını/karışmasını hiçbir zaman onaylamamış, Nasyonal Sosyalizmin politik hamlelerinde etkili olmuş bir şahsiyettir. Dolayısıyla bilim olarak ekolojinin ortaya çıktktan bir süre sonra ırkçılığa hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Nasyonal Sosyalistler ilk “ekolojist”lerdir. Sol cemahtan düşünürlerin sıklıkla adlandırdığı haliyle ise eko-faşistlerdir. Çünkü onlara göre Nasyonal Sosyalistler doğayla uyumlu bir hayat ve toplum yaratma kılıfıyla ırkçılığı meşrulaştırmıştır (2006: 335, 336, 337; Staudenmaier, 2012; Zegers, 2003: 80).

Hiç kuşkusuz ekoloji rasyonalizme ve empirizme dayalı modern bilimin ürünüdür. Entelektüel ve politik yelpazenin solunda yer alan düşünürler ve eko-sosyalistler, Nasyonal Sosyalizmin ve ona dayanak teşkil eden ekoloji anlayışının “mistik” ya da “irrasyonel” olduğunu savunsalar da hem Nazizm’in hem de Nazizm’e hizmet eden ekolojinin temelinde “ortodoks bilim anlayışı” yer alır. Ancak sol düşünce Nazizm’i veya Holokost’u irrasyonelizmin ürünü bir şey olarak görme eğilimindedir. Fakat Nazizm’e ve Holokost’a ilişkin bu okuma tarihe düşülmüş yorumlardan yalnızca biridir; bir hakikat değildir. Çünkü Nazizm ve Holokost rasyonalizme dayalı bir hamle, bir proje olarak da görülebilir. Holokost “rasyonel toplum”da, “modern insan”ın kültürel, bilimsel ve teknolojik zaferinin zirvesinde gerçekleşmiştir. Alman modernleşmesinin Aydınlanma eleştirisiyle, Aydınlanma düşüncesine ilk eleştiri oklarını yönelten romantizm ile bağlantılı olduğu belirli ölçüde doğrudur. Ancak bir bilim olarak ekolojinin ve modernleşme projesi olarak Nazizm’in topyekûn irrasyonel olduğunu söylemek mümkün değildir. Nazizm konusunda kullanılacak daha doğru bir ifade belki de,

hem Bolşeviklerin hem de Fransa'yı işgal ettiği için Almanların gazabına uğrayan Rus düşünür Nikolay Berdyaev'in (devrim konusunda kullandığı) deyimiyile "rasyonalistik delilik" olabilir. Holokostu da bir "rasyonalistik delilik" formu olarak görmek mümkündür. Bir bilim olarak ekoloji de bu rasyonalistik deliliğin hizmetine sunulmuştur (2006: 335; Berdyaev, 2012; 259, 261).

Bir kamusal hareket olarak ekoloji(zm) 1970'lerden sonra sahneye çıkmıştır. Yeşiller olarak da bilinen hareket Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde post-modernizmle paralel gelişmiştir. Post-modernizm bilindiği üzere genel hatlarıyla meta-tahkiyeleri reddeden, "Aydınlanma Projesi"ne, hümanizme, bilimizme karşıt bir izm'dir. Aynı karşıtlığı ekoloji hareketinde de bulmak mümkündür: "Ekolojizm" "Aydınlanma miti"ne, "mekanik evren," "mekanik doğa," "mekanik insan" anlayışına ve hümanizme tepkiden doğmuştur. Ekolojizm anti-hümanisttir (2006:334,335; Capra, 2009).

Modern çağda "Akıl" en yüce "değer," insan en değerli/önemli varlık haline gelmiştir. Ekolojizm ise eko-dengenin nihai gerçeklik, nihai belirleyici olduğunu varsayar. Bu varsayım, moderniteye içeriğini armağan eden hümanist dünya görüşünün reddidir. Hümanizmde nihai ölçü, nihai belirleyici insandır, Doğa değil. Hümanizm doğa-merkezli değil, insan merkezlidir. Ekoloji hareketi, hümanizmin Tanrı'nın yerine ikame ettiği insanı Doğa'nın katili olarak görür.

Buradan da anlaşılacağı üzere ekoloji bir bilim olarak ortaya çıkmış, fakat yirminci yüzyılın büyük katliamlarından sonra modern bilim veya "teknolo-bilim"e karşı eleştirel ve felsefi düzeyde daha derinlikli bir görünüm kazanmıştır. Yani ekolojinin modern bilimin etkisiyle gelişmiş olması moderniteye karşı eleştirel bir harekete dönüşmesine engel değildir. Bu, onu anlamlı yapan şeydir; çünkü en güçlü eleştiri içeriden eleştiridir. Bu içeriden eleştiri ekolojiyi hem felsefi içeriği bakımından hem de politik düzeyde zenginleştirmiştir.

Nihai şeklini almamış bir hareket olarak ekolojinin ideoloji olup olmadığı tartışması hala devam etmektedir. Ekoloji hareketini bir ideoloji olarak görebilir miyiz? Belirli bir politik programa, insan ve toplum anlayışına ve "ethos"a sahip olduğu takdirde görebiliriz. Ekolojizm (Mannheim'in sınıflandırdığı şekliyle) "kısmi ideoloji"ye veya "total ideoloji"ye, "sert ideoloji"ye veya "yumuşak ideoloji"ye (Mardin) dönüşebilir. Ekolojizm radikalleştikçe totaliter bir politika ve toplum yapısıyla sonuçlanabilir. Mannheim ideolojiyi statükoyu koruyan bir şey olarak, ütopyayı ise mevcut düzene karşı çıkan,

sorgulayan bir şey olarak yorumlamıştı (Mannheim, 2002). Bu bakış açısından ekolojinin ütopya olarak kalması gerektiği düşünülebilir. Fakat buna da itiraz edilebilir. Ekolojinin ütopya olarak kalması onun “politik” etkinliğinin elinden alınması anlamına gelebilir.

Bir hareketin ideoloji olup olmadığına kim karar verecektir? Bize göre ideoloji kavramı yirminci yüzyıldaki geçerliliğini yitirmiştir. Mesela “söylem” ideolojiden daha iyi bir yorumlama vasıtasıdır. Yapabileceğimiz en iyi şey ekolojik söylemden bahsetmek olabilir. Ekolojinin de “bilimsel söylem,” “Marxist söylem” gibi bir tür söylem olduğu iddia edilebilir.

Ekoloji hareketini savunanlar ideolog olduklarını ve bu hareketin ideoloji olduğunu kabul etmezler. Mesela İngiliz ve Alman Yeşilleri’nin klasik sloganı “ne sol, ne sağ, fakat ileri”dir. Bir diğer iddia şudur: Ekoloji bütün ideolojileri aşar. Fakat bu iddialar tepki çekmiştir. Çünkü “ben ideolog değilim” ve “savunduğum şey ideoloji değil” demek, “Ben objektif hakikat alanının sözcüsüyüm, oysa sen bir ideologsun!” demektir. Ekolojinin daha radikal kanadının sloganı “önce dünya”dır. Basit bir slogan gibi görünüyor; fakat bu sloganı ölümcül hale getiren şey doğanın insanlardan daha değerli, hatta nihai değer haline gelmesidir. Nitekim endüstrileşme düşmanı (endüstriyalizme karşı savaş “süper ideoloji”ye karşı savaştır) bu anlayışa göre doğaya zarar veren/verecek her tür eylem ve insan cezalandırılmaya, yok edilmeye mahkumdur. Bu nedenle bu biyo-merkezci anlayışın bir diğer adı “eko-faşizm” ya da “eko-zulüm”dür (Vincent, 2006: 340, 341, 349, 367; Önder, 2003: 103). Bu anlayış bir başka ifadeyle “insana rağmen, doğa için!” olarak adlandırılabilir. Fakat unutulmamalıdır ki “doğaya rağmen, insanlık için!” ne kadar felaket bir tablo ortaya çıkardıysa, “insana rağmen, doğa için!” de o kadar felaket bir tablo ortaya çıkaracaktır.

Burada söz konusu olan doğadır ve doğa konuşmaz. İnsanlar doğa adına konuşurlar. Doğa adına ve “insanlık” için kavga ederler. Mesela sosyal ekolojistler derin ekolojistleri “mistik saçmalık”larla uğraşmakla, derin ekolojistler eko-sosyalistleri teknoloji ya da endüstriye sadakatle, reformistler sosyal ekolojistleri “nostaljik ütopya”lardan kurtulamamakla itham eder. Sosyal/toplumsal ekoloji hareketinin kurucusu komünist anarşist Murray Bookchin derin ekolojiyi eko-faşizm ya da “eko-la-la” olarak yaftalar. Fakat Bookchin’in “anarşist demokratik komün”ünün örgütlenme biçimini tesisinin otoriter, milliyetçi ekologların da işine yaraması son derece ironiktir. Örneğin İngiliz ekolojist Edward Goldsmith ekolojik toplumun daha

otoriter bir yönetimi diriltilebileceğine inanır (Vincent, 2006: 350, 351, 357; Heywood, 2011; 289).

Bir ideoloji olarak “ekolojizm,” bütünlüklü ya da sistematik bir içeriğe veya politik programa sahip değildir. Bazı yorumculara göre bu, ekolojinin “eksik” yönlerinden biridir. Fakat aynı eksikliğe başka ideolojilerde de rastlamak mümkündür. Ekolojizm diğer ideolojilerde de rastlayabileceğimiz şekilde kendi içinde olabildiğince bölünmüş durumdadır. “Derin ekoloji,” “sığ ekoloji,” “eko-kapitalizm”, “eko-liberal kapitalizm”, “eko-sosyalizm” ya da “sosyal ekolojizm” ekoloji hareketi içindeki akımlar olarak karşımıza çıkar (2006: 350). Biz müteakip bölümde genel hatlarıyla eko-sosyalizmi, derin ekolojiyi ele almaya ve ekolojinin bir tür eko-logos olarak yorumunun önemini ortaya koymaya çalışacağız.

2. Eko-Sosyalizm, Derin Ekoloji ve Eko-logos

Eko-sosyalistlere göre insanın doğaya tahakkümü, insanın insana tahakkümünün sonucudur. Dolayısıyla ilkin sorgulanması gereken şey doğaya tahakküm değil, insanın insana tahakkümüdür. Bunun anlamı açıktır: “Sosyal ekoloji”nin muhasebesini yapmaksızın, “doğal ekoloji” konusunda hiçbir hamlemiz tatmin edici olamaz. Amerikalı eko-sosyalist Bookchin’e göre örneğin çevrecilik (sığ ekoloji) tahakkümün kendisini sorgulamaz, sadece yeni teknikler geliştirerek tahakkümün pekişmesine yol açar. Sosyal ekolojistler çevre problemlerinin kapitalizmin ürünü olduğunu savunur. Dolayısıyla asıl mesele kapitalizmin temelindeki hiyerarşinin (gerontokrasi ilk hiyerarşidir) ve tahakkümün ortadan kaldırılmasıdır (Bookchin, 2013a:86, 87;2013b:69; 82; 2006:354).

Bookchin’in belirttiği üzere ilk insanlar da doğaya zarar vermiş, hayvanlara zaman zaman işkence etmiştir, fakat onlar yine de hayatlarını doğanın parçası olarak sürdürmüşlerdir. Zira vahşilikleri “medeni vahşi”likle karşılaştırılmaz. Bookchin’e göre yine ilk toplumlarda “bizim,” “benim,” “öteki” duygusu yerine, “birlikte yaşama” bilinci vardır; rekabet bilinci değil. “Organik toplum” iş bölümünü içerir ve farklılıklara dayalıdır. Fakat bu toplumda tahakküm yoktur (2013a: 46-50; 2013b: 64, 119-122, 152-153).

Bookchin’e göre sömürünün ve kapitalizmin sonucu olan ekolojik yıkım aynı zamanda “gezegendeki yaşamın köklerini kurutan bütünüyle irrasyonel bir toplumun sebep olduğu yıkım”dır (2013a:49). Bookchin ekolojik yıkımdan “irrasyonel toplumu” sorumlu tutar. Fakat ironiktir ki bu toplumda “rasyonel,” “deneye ve gözleme dayalı” bilim son derece “işlevsel”dir ve mesela

Marxizm'in de tartışmasız benimsediği bu modern bilim anlayışı ekolojik yıkımda büyük pay sahibidir. Bookchin'e göre de bilim "rasyonel"dir. Ancak o, İskandinav mitolojisinin en büyük Tanrı'sı Odin'le ilgili anlatıdan yola çıkarak bilimi şu şekilde eleştirir: Odin geçmiş ve geleceği görebilmek, hikmete ulaşabilmek için dünya ağacının suyundan içer. Fakat bunun bedeli tek gözünü feda etmektir. Dünyaya ilişkin bilgisi artsa da bu bilgi "tek gözlü," "tek boyutlu"dur. "[B]ilim, [bugün] tek gözlü bir Tanrı'nın parçalanmış tek yanlı görüşüdür" (2013b: 114). Buradan da anlaşılacağı üzere Bookchin yeni bir bilim ve teknoloji arayışındadır.

Bookchin'in "toplumsal ekoloji"ye dair çözüm önerileri şu şekildedir: "Tahakküm sorununu çözmeden ekoloji sorunu çözülemez." Ekolojik yıkımın önüne geçmek için "biyo-bölgesel üretim tarzları" ve adem-i merkezîyet benimsenmeli, teknoloji küçültülmeli ve "yüz yüze demokrasi" tesis edilmelidir. Sınıflar ve mülkiyet ortadan kaldırılmalıdır. "Anarko komünizm" toplumunda "hijerarşik olmayan teknolojiler" inşa edilmelidir. Bookchin'e göre bu "ekolojik toplum"a yalnızca felsefe, bilim, teknoloji ve rasyonellikle ulaşabiliriz; büyü, Tanrı ya da "ilkel din"lerle değil (2013a:47,167; 2013b: 65). "Özgürlükçü bir teknoloji, özgürlükçü kurumları gerektirir; özgürlükçü bir duyarlılık, özgürlükçü bir toplumu gerektirir" (2013b: 347).

Bookchin gibi özgürlükçü toplumun önceliğini savunan eko-sosyalistler ekolojik hareketin faşizmle bağlantılı buldukları mistik boyutundan son derece rahatsızdırlar. Çünkü onlara göre Nasyonal Sosyalizm bir doğal ekoloji, doğa ile ahenk içinde bir toplum inşa etme kılıfıyla ırkçılığı meşrulaştırmıştır. Amerikalı toplumsal ekolojistlerden Janet Biehl ve Peter Staudenmaier otoriterlikle sonuçlanacağını düşündükleri bu anlayışa ("mistik" türde bir ekolojizm) karşı şunu savunmuşlardır: "Ekolojik politikanın gericiliğe ve faşizme sapmasını önleyecek olan şey, ekolojik bunalımı toplumsal bir bağlama yerleştiren açık bir toplumsal vurguya sürekli sahip çıkan bir ekoloji hareketidir." Bu hareket ekoloji sorununun toplumsal kontekstini dikkate alır ve tahakküme ve "sınıf sömürüsü"ne savaş açar (Zegers, 2003: 80; Staudenmaier, 2012). Nitekim onlara göre kapitalizme karşı savaş mesela Capra'nın akılcılık ve bilimizm eleştirisiyle ya da "Kartezyen" ve "Newtoncu paradigma"dan farklı yeni bir "paradigma" oluşturmakla kazanılamaz (Elkins, 1994). Sol ekolojistlerin hedeflediği toplumsal ekolojinin gereklilikleri bellidir. Sömürüyü, tahakkümü, özel mülkiyeti ortadan kaldırmak ve özgürlükçü bir teknoloji ve bilim tesis etmek (Zegers, 2003: 80). Fakat nasıl? Kuşkusuz eko-sosyalistlere yöneltebilecek pek çok soru var. Sol ekolojistler Marxist

terminolojiyle konuşmaktadırlar. Fakat Marx'ın, Marxizm'in ve Marxizm'e bağlı solun ekoloji sorunu hakkında söyleyebileceği çok fazla şey yoktur.

Öncelikle Marx Aydınlanma düşüncesine, rasyonaliteye, bilime, tekniğe, teknolojiye ve ilerlemeye sadakatle bağlıdır (Zimmerman, 2011: 430-431). Marx yabancılaşmanın son bulabilmesi için doğanın fethini savunur. İnsan doğaya yalnızca bilim ve teknolojiyle egemen olacaktır. Marx "tarihsel materyalizm" in ya da "diyalektik materyalizm" in, "sosyalizm" in "bilimsel" olduğunu düşünüyordu. Üstelik tam da bilimi alt-yapının belirlediği bir üst-yapı olarak gördüğü sırada! Anarşist düşünür Pierre-Joseph Proudhon da "bilimsel sosyalizm" e inanıyordu. Pyotr Kropotkin "teknolojik determinizm" e Engels kadar bağlıydı. Hepsi ilerlemeye yürekten inanmışlardı. Bilimsel sosyalizmin ekoloji konusunda söyleyecek çok az sözü olduğunu çoktandır biliyoruz. Bunu kabul edenlerden biri de yukarıda sosyal ekoloji anlayışına yer verdiğimiz Murray Bookchin'dir (2013a: 439; 2013b: 377; ekoloji sorunu ve ekoloji hareketinin Marx'ın yaşadığı dönemden çok sonra ortaya çıktığını vurgulamak gerekir. Marx'ın ekolojik görüşlere sahip olduğuna yönelik iddiaların eleştirisi için bakınız, Mutlu, 2007).

Ekoloji akımı içinde çok önemli bir yere sahip "derin ekoloji" nin isim babası, Alman ekoloji hareketi içinden bir şahsiyet değildir. İlk "derin ekolojist" olarak da kabul edilen Martin Heidegger'den, panteist filozof Spinoza'dan ve Budizmden büyük ölçüde etkilenmiş Norveçli düşünür Arne Naess'tir. "Derin ekolojist" Arne Naess'in eleştirilerinin hedefinde "sığ ekoloji" nin "insan merkezci" çevreciliği yer alır. Naess çevreci bir hareket olarak "sığ ekoloji" konusunda, derin ekolojinin en keskin eleştirmenlerinden Murray Bookchin gibi düşünme eğilimindedir: Çevrecilik ya da sığ ekoloji bir tür "çevre mühendisliği" ya da "doğa mühendisliği" dir (Bookchin, 2013a: 96, 106, 142; Önder, 2003:95). Bir başla deyişle Naess'e göre sığ ekoloji doğayı araçsallaştırdığı ve insanı merkeze aldığı için "aydınlanmış despotizm" i temsil eder. Derin ekoloji özne-nesne türünde bir düalizme karşı çıkar. İnsan ve doğanın birliği/bütünlüğü ve doğanın insan-öznenen bağımsız "kendinde değeri" onun temel iddiaları arasında yer alır (2003, 96). Naess ve George Sessions doğanın kendinde değerinin korunması, hayat standardını sürekli yükseltmeye çalışmaktan ziyade, hayatın niteliğine odaklanması, eko-sistemin çeşitliliğinin korunması, doğaya verdiğimiz zararın olabildiğince minimize edilmesi ve nüfusun sınırlandırılması gerektiğini savunurlar (2003:97). Derin ekolojinin benzer iddia veya talepleri benimseyen diğer temsilcileri arasında Gary Snyder, Bill Devall gibi isimler yer

alır. Fakat özellikle Devall ve Sessions gibi isimler ırkçı söylemleri yüzünden büyük tepki çekmişlerdir (Zegers, 2003:69).

Solda yer alan düşünürler bazı derin ekolojistlerin nüfus artışının durdurulması (bir tür yeni Malthusçuluk olarak yorumlanır), AIDS hastalarının ve Afrika’da açlıktan ölmek üzere olan insanların kendi haline bırakılması gibi çözüm önerilerinden ya da radikal önlemlerinden son derece rahatsızdır (Önder, 2003: 103; Bookchin, 2013a:60; Zegers, 2003: 70,72) Zira Avusturya asıllı ünlü teorik fizikçi Fritjof Capra ve Amerikalı eko-feminist yazar Charlene Spretnak gibi derin ekolojistler derin ekolojinin bu anti-hümanizmini, ırkçı ve radikal tedbirlerini ya da söylemlerini eleştiriye tabi tutmadıkları için topa tutulmuşlardır. Yine bu yazarların “mistik” yanları eko-sosyalistleri ya da Bookchin gibi sosyal ekolojistleri küplere bindirmeye yeter de artar: “Derin ekolojist bilinç, eninde sonunda, tinsel ya da din[i] bilinçtir.” Eko-sosyalistler için bu bakış açısı faşizme kapı aralar. Çünkü onlara göre Nasyonal Sosyalizmin gelişimine büyük destek sağlayan ve milyonlarca insanın ölümüne sebebiyet veren tam da bu anlayıştır. Sol düşünce “irrasyonel” olandan, “dini” olandan, “içe yolculuk”tan, ruhani şeylerden nefret eder. Bunlar hiçbir zaman insanlığın kurtuluşunu sağlayamayacaktır. İnsanlık ve eko-sistemin kurtuluşu yalnızca ve sadece “devrimci”lerin eliyle gerçekleşebilir. Yalnızca ve sadece tahakkümün, hiyerarşinin, özel mülkiyetin ve sınıfların ortadan kaldırılmasıyla; “önce toplumsal ekoloji, sonra doğal ekoloji;” tersi değil (2013a: 49, 67, 87, 96; 2013b: 65, 69, 452; Zegers, 2003: 71, 72, 80).

Sol ekolojistler “doğal ekoloji”den önce, “toplumsal/sosyal ekoloji”ye; yani “praksis”e yönelirler. Derin ekolojist Fritjof Capra’nın yaptığı şey ise zihniyete odaklanmaktır. Capra ekoloji sorununa yol açan faktörleri bir “dönüm noktası”nda; modern felsefe, modern epistemoloji ve bilim anlayışında bulur. Ona göre ortaçağın “organik,” “canlı,” “manevi” ya da “holistik” evren anlayışı modern çağda “cansız,” “mekanik” bir evren anlayışına dönüşmüştür. Genelde modern insan, özelde “bilim adamı,” “makine metaforu” ve bir makine olarak “saat metaforu”yla düşünür. Modern epistemolojinin kurucusu Descartes matematiğe ve sayılara inanıyordu. Descartes ile birlikte Copernicus, Galileo ve Newton’un keşifleri evreni, dünyayı, doğayı ve insanı “mekanik yasa”lar ile anlayan bir zihniyet üretmiştir. İlaveten Bacon’ın “doğanın sırlarını söküp almak için ona işkence etmek gerekir” şeklindeki bilim anlayışıyla ekoloji-karşıtlığı kristalize olmuştur (Capra, 2009: 64, 62-87).

Bacon’ın doğayı tahakküm altına almayı, doğaya işkenceye etmeyi ya da daha etkileyici bir ifadeyle “doğanın ırzına geçme”yi öngören doğa anlayışı

aynı zamanda “doğa ana”nın ölümü anlamına gelir. Böyle bir anlayışın imaları ve muhtemel sonuçları son derece korkutucudur: Doğa kadın ise bu aynı zamanda kadına yönelik bakış açısını da belirler: Kadına şiddet, kadının tahakküm altına alınması vb. Hiç kuşkusuz Bacon doğaya işkenceyi tembihlerken ortaçağ Engizisyonlarının cadılara işkencesinden ilham almıştı (2009:64). Modern çağın, kadını böylesine aşağılayarak kadın haklarını vurgulaması ayrıca ironiktir.

Descartes’in zihin-beden ayrımı da doğanın ve kadının dezavantajlı konumunu fazlasıyla takviye etmiştir. Zihin yangı; beden yin’dir. Capra’nın belirttiği üzere modern çağda örneğin Çin kültüründeki “yin-yang’ın dengesi ve bütünlüğü ortadan kalkmış bilim ve “ilerleme” uğruna, yang zafer kazanmıştır. Yin “dişil”, “büzülen”, “tutucu,” “uyumlu,” “işbirlikçi”, “sezgisel,” “terkib edici” iken yang “eril”, “yayılan”, “yırtıcı,” “saldırgan,” “rekabetçi,” “rasyonel,” “çözümleyici” olanı temsil eder. Modern bilim ve felsefe yang’ı, rasyonel ve ben-merkezci olanı tercih etmiştir. Halbuki Capra’ya göre “sezgisel bilgelik, *yin* ya da ekolojik faaliyetin esasıdır” (2009: 44, 45). Modern düşünce ortaçağın yalnızca “karanlık” tarafını, mesela kadınlara yaptığı zulmü görür. Fakat ortaçağ aynı zamanda “organik” bir dünya anlayışına da sahiptir:

Canlı bir organizma ve besleyip büyüten tarzındaki yeryüzü imgesi [eskiden] insanların eylemlerini sınırlayan kültürel bir kısıtlama olarak iş görmüştü. Bir insan, nasıl seve seve annesini katletmez; altın çıkarmak için onun bağrıklarını deşmez ya da onun bedenini kötürüm etmezse... canlı ve duygulu bir halde tasavvur edilen yeryüzüne karşı da tahrip edici eylemler icra etmek insanın ahlaki davranışının bir ihlali olarak görülürdü (2009:70).

Kuşkusuz bu ahlak anlayışı ortaçağın din ve Tanrı anlayışından bağımsız değildir. Ortaçağın doğa anlayışının bir bilim olarak ekoloji, ister “total” ister “kısmi” formda bir ideoloji olarak ekolojizmle ilgisi yoktur. Çünkü ortaçağın doğa anlayışı en iyi biçimiyle *eko-logos* olabilir, *eko-logic* değil. “Logos”u burada mantık ya da “akıl” anlamıyla değil, “her şeyin kendisinden türediği ve sonunda her şeyin kendisine döneceği şey,” söz, ilahi ve evrensel düzen, “akılın kendisini de açığa çıkaran şey” olarak kullanıyoruz (Logos konusunda bakınız, Peters, 2004; <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-metaphysics/>). Dolayısıyla *eko-logos*’u doğa-insan birliğine, bütünlüğüne imada bulunan bir şey olarak anlıyoruz. Halbuki “logos” modern çağda pratikte mantığa indirgenmiştir. Modern çağda rasyonelleştirmeye, pratik amaçlara ulaşmaya yönelik basit bir tekniğe ya da araca, uygulamada mantığa dönüştürülmüştür (2013b: 80).

Mesela özsel/nesnel akıl-araçsal akıl (Weber'in deyimiyle araçsal rasyonalite-amaçsal/amaca yönelik rasyonalite) ayrımında logos'un özsel akli, logic'in araçsal akli temsil ettiği söylenebilir (2013b:378-380). Bilindiği üzere Adorno ve Horkheimer gibi düşünürler de bu araçsal akli eleştirir. Ancak bu ayrımın kendisi günümüzde ekoloji sorunu konusunda bize çok fazla şey söyleyemez ya da ekoloji sorununu ortadan kaldırmaz. Araçsal akli yok etmek ya da özsel aklın yeniden oyuna sokulması son derece zordur. Kaldı ki araçsal aklın hangi koşulların veya hangi zihniyetin ürünü olduğunu da ayrıca tartışmak gerekir. "Özsel" ya da "araçsal," her iki durumda da "akıl" erkektir; doğa dışıdır; dışı irrasyoneldir. Ekolojistlerin, özellikle derin ekolojistlerin akıl eleştirisi Horkheimer ve Adorno'nun akıl eleştirisinden çok daha güçlüdür.

Ekoloji sorunu modern çağın ve modern insanın sorunudur. Modern insan "Aklın sınırsızlığı"na, bilimin ve teknolojinin imkânlarına inanmıştır. Bu inanç yüzünden o, eko-logos'a kördür. "Organik toplum" ya da eko-logos "Yüce"yi dikkate alır. "Yüce" belirsizdir (Burke); kesin değil. Halbuki modern düşünce doğada yüceyi ya da ekolojik yüceyi küçümser; çünkü doğa "bilinebilir"dir, "egemen olunabilir"dir; çünkü modern insan ve hümanistik düşünce karşısında bütün "Yüce"ler değerini yitirmiştir.

Modern insanın yüce'ye kayıtsızlığı, hatta yüce'den nefreti kesinlik arayışının ve tutkusunun ürünüdür. Yüce belirsizdir ve belirsizlik modern çağın korkulu rüyasıdır. Nitekim modern düşünce bilimsel, kültürel, siyasi kesinlik arayışından doğmuştur. Bilindiği üzere bu kesinlik arayışı "rasyonalizm" ile sonuçlanmıştır. Rasyonalizm bir hümanizm formudur. Hümanistik "mükemmel toplum" yaratma projesi tekno-bilim ve tekno-bilimin doğa ve insan üzerindeki hakimiyetiyle nihayete ermiştir.

Mesela Marx, bu "hümanistik mükemmel toplum"a, bilime, tekniğe ve teknolojiye inanmıştır; dolayısıyla o, tekniği yüceltmıştır; ekolojiyi değil. Teolog-düşünür Jacques Ellul *Teknoloji Toplumu* adlı çalışmasında "teknik" meselesini harikulade şekilde ele alır ve Marx'ın tekniğe yaklaşımını şöyle anlatır:

1848 gibi geç bir tarihte bile işçilerin taleplerinden biri makinelerin kaldırılmasıydı. Bu kolay anlaşılır bir şey. Hayat standardı yükselmemişti, insanlar tekniğin hızla devreye girmesinin yol açtığı hayatlarındaki denge kaybından muzdaripti ve sonuçların sarhoşluğunu henüz hissetmemişlerdi. Köylüler ve işçiler, zaferlerini paylaşmaksızın teknik gelişmenin tüm güçlüklerini omuzlamak durumundaydı. Bu nedenle tekniğe karşı bir tepki vardı ve toplum bölünmüştü. Devletin gücü ve burjuvazinin parası teknikten yanayken kitleler karşıydı. 19.yy ortalarında durum değişti. Karl Marx, işçilerin gözünde tekniği

rehabilite etti. Tekniğin kurtarıcı olabileceğini anlattı. Tekniği kullananlar işçileri köleleştirdiler, fakat bu efendilerin hatasıydı, tekniğin kendisinin değil... İşçi sınıfı, tekniğe karşı mücadele ile değil, aksine, bizzat teknik gelişme ile (ki bu otomatikman burjuvazinin ve kapitalizmin çöküşünü getirecekti) kurtarılacaktı (Ellul, 2003: 63).

Fakat Marx elbette yanılmıştı. Teknik gelişme onun için ilerleme demektir. Artık teknik gelişmenin ilerleme anlamına gelmediğini, üstelik “ilerleme”nin kendisinin bile tartışmalı olduğunu biliyoruz. “İlerleme denen bir şey vardır. Ama ilerlemez, bir yere gitmez. Çünkü ilerleme ilerlerken dünya raydan çıkabilir. Dünyanın raydan çıkmasını engelleyebilirsiniz o zaman ilerleme olur” (Swift, 2007: 319).

İlerleme tarihin ve zamanın hangi yönde geliştiğini, amacı olup olmadığını, süreklilik ya da kırılma olup olmadığını söyleyemediğimiz için tartışmalı olduğu gibi, mesela kağıt ile otomobilin mukayesesi yanlış olduğu için de tartışmalıdır. Gordon Childe’in ifadesiyle “M.Ö 30.000 yılında yaşayan bir Ren geyiği avcısı veya M.Ö 3000 yılında yaşayan bir Mısırlı ya da M.Ö 30 yılında yaşayan bir Britanyalı, birkaç yüz kilometreyi saatte 100 kilometreyle almaya gerçekten de ihtiyaç duyuyor muydu ya da böyle bir şeyi ister miydi?” (Basalla, 2013: 326-327). Geçmişteki insanlardan daha “gelişmiş” ya da daha “ileri” bir topluluk olduğumuz yönündeki iddia modern insanın kibriden başka bir şey ifade etmez. Bilim ve teknolojiye sahip olmak hiçbir zaman “ilerleme”nin (ilerleme bir “mit”tir) kanıtı olamaz.

İnsana ve doğaya tahakkümün ve sömürünün tek başına bilim ve teknolojinin sonucu olmadığını, sınıf ilişkilerinin zorunlu olarak sömürüye dayandığını ileri süren Marx ve Marxistler kuşkusuz haklıdır. Ancak mesele sadece sınıf ilişkileri değildir. Hiyerarşi ve tahakküm sınıfsız toplumda da karşımıza çıkabilir. Bookchin toplumlara “organik toplum,” “hiyerarşik toplum” ve “sınıflı toplum” şeklinde tasnif eder ve organik toplumda tahakkümün ve sömürünün olmadığını ileri sürer (2013b: 72, 152-153, 176). Peki sömürü, sınıflı toplumdan önce var idiyse ne yapacağız? Mesela Antony Giddens sömürüyü “özel (sectional) çıkarlar için işe koşulan egemenlik (doğa üzerindeki ya da insanlar üzerindeki egemenlik)” olarak düşünebileceğimizi belirtir. Dolayısıyla sömürü “egemenlik” ya da “güç ilişkileri”yle bağlantılı haldedir (Giddens, 2000:65). Sol-ekolojistlerin bir diğer iddiası insanın insan üzerindeki hakimiyetinin, erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetinden doğduğudur. Buna göre ilk toplumlarda ya da organik toplumda erkek kadına hükmetmemiştir. Peki, Claude Levi-Strauss’un belirttiği üzere tarihte erkekler daima hükmettiyse ne yapacağız? (2013a: 31; 2013b: 158).

Bunlar eko-sosyalistlere yöneltilebilecek sorulardan yalnızca birkaçıdır. Onlara göre sömürü, tahakküm, sınıflar ve kapitalizm ortadan kalkmadığı, daha yerinde bir ifadeyle ortadan “kaldırılmadığı” sürece ekoloji konusunda hiçbir şey söyleyemeyiz. Kapitalizme karşı bir şey yapmıyorsak, ekoloji konusunda da susmalıyız. Bu anlayış Horkheimer’ın meşhur sözünü akla getirir: “Kapitalizm hakkında konuşmayanlar, faşizm hakkında sussunlar...” Ya da Bertolt Brecht’in “Hakikati Yazmanın Beş Zorluğu” adlı yazısındaki şu ifadelerini düşünün: “Kapitalizme karşı olmadan faşizme karşı olanlar; danayı kesmeden onun etini yemek isteyen insanlara benzer. Danayı yemek isterler ama kan görmeyi sevmezler. Kasap eti tartmadan önce ellerini yıkar sa tatmin olurlar. Barbarlığı ortaya çıkaran mülk ilişkilerine karşı değillerdir, yalnızca barbarlığa karşıdır. Barbarlığa karşı seslerini yükseltirler, hem de bunu aynı mülkiyet ilişkilerinin yayıldığı ancak kasapların eti tartmadan önce ellerini yıkadığı ülkelerde yaparlar.” Çok açıktır ki danayı yemek için kan dökmek gerekir! “İnsana rağmen, insanlık için.” Ve bu anlayış her kontekste olduğu gibi ekoloji ve etik kontekstinde son derece ölümcüldür.

Eko-sosyalistler mesela Capra ve daha öncesinde Heidegger gibi düşünürlerin ekoloji konusundaki fikirlerine faşizm korkusuyla karşı çıkarlar. Ancak Capra ve Heidegger’in teknoloji eleştirisinin gerçekten de bugün yaşadığımız ekoloji sorunu konusunda bize söyleyebileceği hiçbir şey yok mudur?

Heidegger için “Batı’nın tarihi, kadim Greklerin ‘prodüksiyonist/üretim için üretim metafiziğinin’ zamanla modern teknolojiye dönüşerek dejenere olma tarzının tarihidir.” Onlara göre “olmak, üretilmiş olmak”tır. Heidegger Platon’u prodüksiyonist metafiziğin kurucusu olarak görür. Bir şeyin “olması” demek “nihai bir temel”e dayanması demektir. Prodüksiyonist metafizik bir tür “temel arayıcı metafizik”tir. “Bir şey için olmak” modern çağda üretim için üreten öznenin hammaddesi olmak demektir. Heidegger teknoloji ile prodüksiyonist metafizik arasında bu tür bağlantı kurar (Zimmerman, 2011: 4-5).

Heidegger aynı zamanda Nietzsche gibi düşünme eğilimindedir: “Gaiia”nın teknolojik katli Güç Tutkusu’nun “sonlu,” “sınırlı” her şeyden nefretinin sonucudur. Modern insan “sonlu,” “sınırlı” olan her şeyden nefret eder. “Ölüm de diğerleri gibi bir hastalık ve ben onu yeneceğim.”¹ Mesela Platon’un “ruhun hapisanesi” olarak gördüğü beden “sonluluğu” ve “sınırlılığı” ifade ettiği için modern çağda kadınlar bu sonluluğa ve sınırlılığa

1 Darren Aronofsky’nin yönetmenliğini üstlendiği 2006 *Fountain/Kaynak* filminden bir replik.

bir tür “çözüm” bulmuş, “anorexia nervosa” ile bedenlerini baskılamış, tahakküm altına almışlardır. Bir tür sınırsız, ölümsüz, saf zihne ve Tanrı’ya dönüşme hastalığı! (2011:421, 422).

Heidegger’e göre modern teknoloji “varlığın kendisini gizlemesi”nin nihai aşamasıdır ve görüşleri Aydınlanmaya ve rasyonaliteye bağlı Marxistlerin hedef tahtası haline gelse de Heidegger teknoloji konusunda umutsuzdur (2011: 430). Teknik ve teknoloji konusunda Heidegger ile aynı umutsuzluğu paylaşan Jacques Ellul şu çarpıcı sözleri sarfeder: “Tekniğin ‘kötü’ yanını batırıp ‘iyi’ olanı muhafaza edebilmeyi umut etmek bir yanılsamadır; çok iyi anlaşılabilir bir yanılsama. Bu inanış, teknik olgusunun özünün kavranamamış olduğu anlamına gelir” (2003: 122).

Çünkü Ellul’e göre her teknik ya da makine üretim dengesini alt üst eder ve dengeyi yeniden yakalamak için daha fazla teknik, daha fazla makine üretmek gerekir (2003:123). Dolayısıyla Marxistlerin ya da eko-sosyalistlerin teknoloji ile doğanın uyumlu olabileceği yönündeki görüşü Ellul için fazlasıyla naiftir, çünkü ona göre,

[Teknik olgusu rasyonel ve yapaydır.] Teknik doğaya karşıttır. Sanat, hüner ve yapaylık: sanat olarak teknik yapay bir sistemin parçasıdır. Bu, bir görüş meselesi değildir. Tekniğin bir fonksiyonu olarak insanın emrindeki araçlar yapay araçlardır. Bu nedenle, Emmaunel Mounier tarafından makine ile insan bedeni arasında yapılan karşılaştırma değersizdir. Teknik araçların birikimiyle yaratılmakta olan dünya yapay bir dünyadır, bu nedenle de doğal dünyadan radikal biçimde farklıdır. Yapay dünya, doğal dünyayı tahrip eder, ortadan kaldırır ve bağımlı kılar; bu dünyanın kendini yeniden kurmasına, hatta onunla sembiyotik bir ilişkiye girmesine izin vermez. İki dünya ortak hiçbir yanları olmayan farklı mecburiyetlere, farklı direktiflere ve farklı yasalara uyar. Aynen hidroelektrik tesislerinin şelaleri alıp su kanallarına yönlendirmesi gibi, sosyal çevre de doğal olanı absorbe eder. Artık hiçbir doğal çevrenin olmayacağı bir zamana doğru hızla yaklaşıyoruz. Kuzey kutbunda geceleri görülen yay biçimindeki ışıkları yapay olarak yapmayı başardığımızda gece ortadan kalkacak, ebedi gündüz gezegene egemen olacak (2003:90-91).

Ellul’ün bu sarsıcı satırları kuşkusuz hepimizi rahatsız ediyor. Fakat ne yazık ki reel ya da içinde bulunduğumuz durum bundan ibarettir. Teknik insanla ortaya çıktı, “insan için” geliştirildi ve insana hükmediyor. Teknik sadece üretim alanında değil, dağıtım alanında, ekonominin ve hayatın her alanında etkilidir. Toplum, devleti ve bireyleri belirler ve en liberal devleti bile totaliterliğe sürükleyebilir (2003; 165, 299).

Peki o halde insan kendisini egemenliği altına alan tekniği ve teknolojiyi niçin üretmiştir? Klasik cevap “ihtiyaçlarını karşılamak için”dir. Fakat örneğin, İspanyol düşünür José Ortega y Gasset 1933’te tekniğin insanın

biyolojik ihtiyaçlarının sonucu olduğu yönündeki bu klasik cevabı reddetmiştir. Ona göre teknoloji “gereksizliğin ürünü”dür (Basalla, 2013, 321). Teknik gelişmeyi özetleyen bir başka çarpıcı ifade antropolog Jacques Soustelle’in 1960’ta atom bombası konusunda sarf ettiği şu sözlerdir: “Gerekli idi; çünkü mümkündü” (Ellul, 2003:111).

Geliştirilen teknik ve teknoloji insanın yaratıcı zekasının ve “hayalgücü”nün ürünüdür. Elbette sadece bunlarla da sınırlı değildir. Darwin teknolojiyi evrimle ilişkilendirmiş ve onu “kendi kendini” üreten bir şey olarak görmüştür. Marx teknolojiyi bilinçli insanların ve “tarihsel güçler”in biçimlendirdiği bir süreç olarak yorumlamıştır. Tekniğin ve teknolojinin ortaya çıkışını belirleyen şey kuşkusuz sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerdir. Tek başına ekonomik faktörler değil. Mesela George Basalla’ya göre teknolojik keşif ve icatlarda “oyun” ve “hayal gücü”nün önemli bir payı vardır. Keza o bütün teknik yeniliklerdeki kültürel faktörlerin de araştırılması gerektiğini düşünür (Basalla, 2013: 320-323).

Teknik gelişmenin arkasındaki itici güç aynı zamanda özel ilgi/çıkarlardır. Bu ilgi/çıkar kapitalizmle, parayla bağlantılı olmak zorunda değildir. Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında devlet bilim, sanatı (ve aslında tekniği) iktidarının pekişmesi için geliştirmiş ve kullanmıştır. Teknik, Mısırda ve İnkalar’da devlet ile Çin’de felsefe ile iç içe gelişmiştir. Dolayısıyla Marxizm’de olduğu gibi önce tekniğin, sonra diğer faktörlerin geliştiğini savunmak da mümkün değildir (Ellul, 2003: 61, 62, 81).

Hiç kuşkusuz teknik her çağda vardı, fakat hem sağdan hem de soldan birçok araştırmacının ve düşünürün kabul ettiği üzere modern çağda çok daha gayri-insani ve eko-sistem karşıtı bir hale gelmiştir. Modern çağda tek başına teknik veya teknoloji değil, aynı zamanda bilim(izm), kapitalizm, endüstriyalizm doğanın, canlıların katline sebep olmuş, insanın doğayla ilişkisini tahrip etmiştir. Halbuki önce Aydınlanma düşüncesi, sonrasında Fransız Devrimi’yle gelişen meta-tahkiyeler bize tam tersini vaat etmiştir. Barışın (insanın insanla, hayvanla ve diğer “canlı”larla barışı!), sağlığın, her türlü teknolojik kolaylığın hüküm sürdüğü bir dünya. Uzun zamandır bu ütopyanın korkunç bir distopyaya dönüştüğüne tanıklık ediyoruz.

Bilindiği üzere bu ütopya hümanistik türde bir ütopyadır. Bu hümanistik program insani bir “sınırsızlık” fikri içerir. Fakat mesela Aristoteles’ten “iyi yaşama”nın koşulu “ölçülü olmak”tır. İnsanın “ideal” hayatı ya da “iyi yaşam”

“phronesis/basiret”e ve yaratıcılıkla ilişkili olan teknik/techne² (sanat/zanaat) “doğru akıl yürütmeye” dayanır; “sınırsızlığa” ya da “kusursuzluğa” değil. Aynı şekilde ortaçağın insan anlayışı da sınırlı ve sonludur. Modern çağın insan anlayışı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hümanizme göre modern insan evrenin merkezidir.

Teknik veya teknoloji söz konusu olduğunda “hümanistler,” yapılanlar insanın “hayrı”na ya da insan hayatını kolaylaştırmaya yönelik ise durumu “hümanist” bulurlar. Doğa zarar gördüğünde ve bu zarar insanı ilgilendirmeye başladığında “hümanist çılgınlık” duyulur. Önce teknik hamle, sonra çılgılık; tersi değil. Ardından “hümanist rasyonelleştirme” başlar. “Toprağa saygı,” “doğaya saygı,” “hayvana saygı” vb. Daha “insani teknoloji”, daha “insani makine”ler. Peki niçin? Gaia’ya saygı için mi, verim, hasıla için mi? Vitrindeki saygı. Ellul ikiyüzlülüğümüzü haykırır: “Sonuç insana veya tabiata saygıysa gerçek nedenlerin ne olduğu kimi ilgilendirir?” Ve devam eder: “Bugünün tekniği insana saygı gösterebilir, çünkü böyle yapmak çıkarındır ve normal gelişme seyrinin bir parçasıdır. Ancak bunun gelecekte de böyle olacağı kesin değil... [Tekniğin] Takip ettiği tek yasa, kendi özerk gelişimidir. Bu nedenle, bir teknik hümanizmden bahsetmek imkânsız geliyor bana” (2003: 357-358). Nitekim hümanistik projenin kendisi “insana rağmen, ‘insanlık’ için” anlayışıyla sonuçlanmıştır. Ekoloji kontekstinde ise şunu söyleyebiliriz: Bütün bu olan biten ya da tür olarak insanın mahvı Gaia’nın umrunda değildir. Doğa, doğa olarak var olmaya devam eder.

İnsan bilinçli, fakat sınırlı bir varlık olarak en iyi durumda eko-logos’u (doğayla birliği, bütünlüğü, “eko-hakikat”i içerir) savunabilir, eko-logic’i değil. “Ekolojik etik” eko-logic’e değil, eko-logos’a referansla anlaşılabilir. Örneğin, nüfusu sınırlandırma politikalarının, ırkçılığın eko-logic’in kapsamında yer aldığı söylenebilir. Eko-logic türde bir ideolojinin ya da politik programın etikle ilgisi yoktur. Eko-logic politik programa sahip totaliter bir zihniyetin inşa etmek istediği toplumda insan ve doğa basit bir araca ve “hiç”e dönüşebilir. Eko-logic olarak ekoloji mükemmel bir toplum yaratmaya çalıştığı ölçüde totalleşmeye; dolayısıyla etik dışı olmaya mahkumdur.

Ekoloji hareketinin bütünlüklü bir politik programı olmadığını belirtmiştik. Bu nedenle eko-sosyalistler ekolojinin politik programa sahip toplum

2 Aristoteles eylem ile techne’yi birbirinden ayırır ve technenin eylem olmadığını ileri sürer. Techne’nin bir amacı vardır. “Eylem” ise “kendinde hedeftir.” Modern çağda teknik, eyleme dönüşmüştür; kendisi hedef olan eyleme. İnsan burada artık oyun dışıdır. Tekniğin amacı günümüzde sınırsız ürettir. “İyi yaşamak” sınırsız üretmek ve sınırsız tüketmektir (2013b: 322-323).

teorileriyle yorumlanması ve biçimlendirilmesi gerektiğini ileri sürer (Staudenmaier, 2012).

Buradaki “politik” hedef bellidir. Ekoloji solun politik programıyla yorumlanmalı ya da biçimlendirilmelidir. Ekoloji sağa bırakılamayacak kadar önemlidir. Aynı şekilde ekoloji kendi haline de bırakılamaz. Çünkü sağa ve faşizme karşı savunmasızdır. Ekoloji hareketi kolaylıkla eko-faşizme dönüşebilir. Fakat sosyalizm Bolşevizm, Leninizm, Stalinizm vb. örnekler göz önüne alınarak düşünüldüğünde ekoloji eko-faşizme dönüşemez mi? Ekoloji “pratikte sosyalizm” ile total bir ideoloji (ya da total ekolojizm) formunu alamaz mı? Eko-sosyalizm teknik ve teknolojiye tapmaya devam ettiği sürece eko-sistemi mahvedemez mi? “Pratikte sosyalizm,” Nasyonal Sosyalizm örneğinin aksine, ekoloji hareketiyle bütünleşmemiştir. Çünkü “sosyalist pratik” ekolojiyi toplumsal formasyondan sonraki aşama veya sonraki mesele olarak görmüştür. Keza “bilimsel sosyalizm” de ekolojiyi göz ardı etmiştir (2013b: 377). Ekolojinin solun programına angaje olduğunda eko-logos’a dönüşeceğini hayal etmek ne kadar zordur!

Sonuç

İlk olarak modern bilim anlayışının etkisi altında ortaya çıkan ekoloji daha sonra Aydınlanma düşüncesi, hümanizm, bilimizm, mekanik evren ve mekanik insan anlayışına karşıt bir harekete dönüşmüştür. Elinizdeki metinde genel hatlarıyla bilim olarak ekolojiyi, ideoloji olarak ekolojiyi ve eko-logos olarak ekolojiyi ele almaya çalıştık.

Bize göre kapitalizm ve endüstriyalizm eko-sistemin tahribatından ne kadar sorumluydu hümanistik düşünce ya da hümanistik ütopya, “mekanik evren” ve “mekanik insan” anlayışı, insani sınırsızlık ve sonsuzluk fikri ya da arzusu da o kadar sorumludur. Ekoloji sorunu Babil efsanesindeki gibi hümanizmin her şeye kadir bir insan-Tanrı yaratmasının bedelidir ve bu bedel henüz ödenmemiştir.

Yukarıda da anlatıldığı üzere sol ekolojistler ekoloji problemlerinin kapitalizmin ürettiği problemler olduğunu ileri sürerler. Fakat ekologların birçoğu kapitalizm veya “komuta ekonomisi”nden ziyade endüstriyalizme odaklanırlar ve endüstriyalizmi ekoloji sorununa neden olan en büyük ekonomik problem olarak görürler (2006:367).

Elinizdeki metinde, yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz Ellul’dan yola çıkarak teknik ve teknolojinin özünü/doğasını ortaya koymaya çalıştık ve Heidegger’in prodüksiyonist metafizik dediği üretim anlayışının modern

teknolojiyi nasıl belirlediğini vurguladık. Ekolojik yıkım eko-sosyalistlerin belirttiğinin aksine yalnızca sömürünün, tahakkümün ve sınıf ilişkilerinin değil, insani sınırsızlık fikrinin ve ilerleme mitinin sonucu olarak görülebilir. Marxizm’in bu insani sınırsızlık fikrine ve ilerleme mitine bağlılığı tartışma götürmez. Marxizm’e bağlı sol, cennetin bu dünyada kurulabileceğine inanır; bir “yeryüzü cenneti.” Marxizm ve eko-sosyalizm tekniği ve teknolojiyi ilerlemenin motoru olarak görür. Tekniğin ve teknolojinin kendisini, doğasını tartışmaya gerek duymaz. Çünkü sol ekolojistlere göre teknik, teknoloji, endüstriyalizm kapitalizm yüzünden yıkıcı ve ölümcül hale gelmiştir (2013a:152, 153, 165). Peki bilim ve teknoloji gerçekten yalnızca sınıf ilişkileri sebebiyle mi doğaya zarar vermektedir? Elbette hayır.

Bize göre ekoloji hareketi en muhalif ve vurucu haliyle bilimizme, gen araştırmalarına, Turing Testinden geçmiş(!) yapay zekalara, “fabrika metaforu”na tepkidir. Fabrika mekanik evren tasarımının metaforudur. Mesela Lenin “bütün toplumu fabrikaya dönüştürmek” ister. Sol düşünce Marxizm’le ekolojiyi bütünleştirmek ister. Ancak ideolojilere hapsedilmiş ekoloji giderek totalleşmeye mahkum bir ideoloji formuna bürünebilir. İdeologların tekeline alamadığı, sözünü ettiğimiz türde eko-logos “gericilik” formu olarak algılanabilir. Fakat yine de eko-logos üzerine düşünmemiz gerektiğine inanıyoruz.

Kaynakça

- ARISTOTELES, (2012). *Nikomakhos’a Etik* (çev: Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- BASALLA, G. (2013). *Teknolojinin Evrimi* (çev: Cem Soydemir), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- BERDYAEV, N. (2012). *İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği* (çev: Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- BOOKCHIN, M. (2013). *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (çev: Abdullah Yılmaz), İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- BOOKCHIN, M. (2013). *Özgürlüğün Ekolojisi/Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü* (çev: Mustafa Kemal Coşkun), İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- CAPRA, F. (2009). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (çev: Mustafa Armağan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- ELKINS, S. (1994). “Mistik Ekolojik Politika” (çev: Sevda Alankuş Kural), <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/5660/mistik-ekolojik-politika#.WLBFuDuLTIX> (Erş. Tar.20.02.2017).
- ELLUL, J. (2003). *Teknoloji Toplumu* (çev: Musa Ceylan), İstanbul: Bakış Yayınları.
- GIDDENS, A. (2000), *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi* (çev: Ümit Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayınları.

- HEYWOOD, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler* (çev: Ahmet Bayram, Özgür Tüfekçi vd.), Ankara: Adres Yayınları.
- MANNHEIM, K. (2002). *İdeoloji ve Ütopya* (çev: Mehmet Okyavuz), Ankara: Epos Yayınları.
- MUTLU, A. (2007). "Ekolojik Marx'ın Eleştirisi," http://www.academia.edu/15418202/_EKOLOJ%20MARX_IN_ELE%9ET%20B0R%20B0S%20 (Erş. Tar.21.02.2017).
- ÖNDER, T. (2003). "Derin Ekoloji' Üzerine," s:95-111.
<http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/30-31/09-tuncay-onder-derin-ekoloji-uzerine.pdf>(Erş.Tar.20.02.2017).
- PETER, F.E. (2004). (çev. ve haz.Hakkı Hünler), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- STAUDENMAIER, P. (2012). "Faşist Ekoloji" (çev:Ahmet Atıl Aşıcı ve Sezgin Ata), <https://komunalizm.wordpress.com/2012/02/19/peter-studentmaier-fasist-ekoloji/>(Erş. Tar.20.02.2017).
- SWIFT, G. (2007). *Su Diyanı* (çev: Aslı Biçen), İstanbul: Metis Yayıncılık.
- VINCENT, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler* (çev:Arzu Tüfekçi), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- YAYLI H. (2006). "Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan - Doğa İlişkisi Tasarımının Doğuşu" s:67-82, file:///C:/Users/Ulrike/Downloads/6035-16469-1-SM%20(4).pdf (Erş. Tar.20.02.2017)
- ZEGERS, P. (2003). "Politik Ekolojinin Karanlık Yüzü" (çev: Nihat Bekler), s:69-80, http://ekoloji.org/dergi/sayi3/07Ekolojinin_karanlikyuzu.pdf(Erş.Tar.21.02.2017).
- ZIMMERMAN, M.E. (2011), *Heidegger/Moderniteyle Hesaplaşma: Teknoloji, Politika, Sanat* (çev: Hüsamettin Arslan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-metaphysics/> (Erş.Tar.20.02.2017).